

İDEOLOJİ, MANTALİTE, TARİH VE ANLATI KAVRAMLARI ÇERÇEVESİNDE TÜRKÜ (HALK ŞARKISI) BİÇİMİ

Nesrin Feyzioglu^{1*}

¹: Atatürk Üniversitesi Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı Müzikoloji Bölümü, Erzurum.

Özet

Bu makalede türkü ismi ile karşılanan biçim, ideoloji, mantalite değişikliği, tarih ve anlatı kavramları çerçevesinde ele alınmış, dönemsel şartlar ve sosyo-kültürel etkiler göz önünde bulundurularak tarihî seyir içinde değerlendirilmiş, bugün türkü kelimesi ile isimlendirilen ezgili türün öz ve biçim özellikleri göz önünde bulundurulduğunda türkünün, kendi içinde çeşitlenen ezgili türün ismi olamayacak kadar geniş bir kavram olduğu hükmüne varılmıştır.

Bu çalışma, türkü ismini, muhteva ve biçim özelliklerinden yola çıkarak Türk dili ile vücut bulmuş tüm ezgili kültür metinleri için kabul etmek ve bugün türkü ismi ile karşılanan türü de halk şarkısı olarak karşılamak niyetini taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türkü, halk şarkısı, mantalite, ideoloji, anlatı, sözlü tarih, müzik, estetik

TÜRKÜ (FOLK SONG) FORM IN THE CONTEXT OF IDEOLOGY, MENTALITY, HISTORY AND NARRATIVE

Abstract

This article examines türkü form in the context of ideology, mentality change, history and narrative, tracks the historical development of the form by considering conditions in different periods and socio-cultural effects, and concludes, given the content and form characteristics of the melodic genre called türkü, that this is too wide a concept to be confined to this melodic genre, which is only part of what the word signifies.

This study argues that the name türkü, given its content and form characteristics, should be used to refer to all musical cultural texts created in the Turkish language, and the genre today called türkü should instead be called folk songs.

Key words: Türkü, folk song, mentality, ideology, narrative, verbal history, music, aesthetics

I-Giriş: Türkü/Halk Şarkısı

Türkü bir biçim adı mıdır? Bir müzik biçimi ve bir edebî biçim olarak kültür tarihi içinde değerlendirilen Türkü ile ilgili edebiyat ve müzik kaynaklarında birbiriyle çok uyuşmayan, bazen tutarsız tasnif denemelerini de içeren çeşitli tür bilgileri verilmektedir. Bugün türkü adı ile karşılanan biçim, birincil sözlü dönemin şartları, edebî eser inşası, kullanılan dil, söylem, anlatım öğeleri, biçim özellikleri, mimesisin boyutları, özellikle de göstergeler bakımından türe bugün için biçilen, tasarlanan biçimin imkânlarını oldukça aşmaktadır. Söz konusu biçim daha çok ikinci sözlü dönem, yazılı dönem ve özellikle yabancıların tasarrufları, isimlendirmeleri ile tayin edilerek isimlendirilmiş gibi görünmektedir. Halk kültürü içinde değerlendirilen türler, köken varlıklarından bugüne dönemlerin tasarrufları ile farklı isimlerle değerlendirilirken dönemlere, dönemlerin değişen kabullerine rağmen türkü isminin bugüne değişmeden gelmesi düşündürücüdür.

Destan, sagu, koşuk gibi ilk edebî, kültürel formlarımıza biçim ve içerik ilişkisi dikkati ile bakıldığı vakit, bir ezgi eşliği ile birlikte özün biçimle uyumlu olup biçimi aşmadığı görülmektedir. Adını andığımız formlar öz ve biçim ilişkisi bağlamında nerede ise standardize edilmiş gibidir. Oysa Türkü adı ile karşılanan biçimin muhtevası tasnif etmekte bugün hâlâ zorlandığımız biçimi fazlası ile aşmaktadır.

Sanatta biçim, sanatta tasarım ve anlatıma dair araçların belli bir sanatsal dizgede örgenleşme tarzıdır. Biçim, kompozisyonu, konuyu ve daha başka öğeleri içerir. İşlevi, kendisiyle diyalektik bir bütünlük kurduğu içeriği dile getirmektir ama onu etkilemekten geri kalmaz. İçerik ise estetik bakış açısı ile sanatçı tarafından yorumlanmış ve değerlendirilmiş, gerçekteki belli olayların imgelerle yansımasıdır. İçerik, estetik fikirden, temadan oluşur ve biçim karşısında daha etkin bir rol oynar. Biçimle dile gelir, çünkü onunla diyalektik bir bütünlük kurar. Sanatta içerik ve biçimi ayrı ayrı ele aldığımız zaman sanatta içerik sorununun iki yanı ile karşılaşırız. Birincisi sanatta yansıyan gerçeklik gösterilebilir. İkinci olarak bir sanat eserinde gerçekliğin sanatsal yansımasının içeriği gösterilebilir. Bu iki yan birbiriyle sıkı ilişki içindedir. Aynı zamanda birbirinden farklıdır. Bilimsel öğretilerde estetik bunların sınırlarını belirleyebilmek için iki kavram kullanır: Konu (Objekt) ve İçerik. Biçim, içeriği dile getirmek için bir araçtır. (Ziss, 2009: 105-138)

Halk kültürü içinde vücut bulan ve yine halk kültürü içinde değerlendirilen destan, koşuk, sagu gibi biçimlerde âhenk unsurlarının, özellikle hecenin sınırlı kullanılışı biçimin çerçevesini göstermesi açısından önemlidir. Ancak türkü adı altında değerlendirilen halk şarkılarında hecenin çok çeşitli olması biçim için çözülmesi, cevap verilmesi gereken bir sorundur. Türkü adı ile karşılanan ezgili türde içerikle biçim arasında diyalektik bir bütünlük yoktur.

Sagu, destan ve koşuk gibi isimler, muhtevadan ziyade biçim adlarıdır. Destan gibi muhtevası tamamen millî olan form, Farsça bir biçim adı ile karşılanarak bugünlere gelmiştir. İlk ezgili formlarımızın tümünü karşıladığını düşündüğümüz Türkü de bugüne kadar değişmeden gelen bir diğer Farsça kelimedir. İlk dönemlere ait genel bir tanımlayıcı olmazsa korunmaz, sagu gibi dönemlerin edebî şartlarına göre mersiye ve âğit gibi değişirdi.

Türkü tabiri kültür tarihimizde yabancıların söylemleri ile ilgili olarak kültür hayatımıza girmiş bir kelimedir. Biz kendi öz ezgili sanat eserlerimize isim koyarken niçin “Türk”e ait olanı seçelim. Yabancı kültürler bizim sanat anlamındaki ezgili türümüzle, halk şarkılarıyla İgnacz Kunos vasıtası ile tanıştı. Oysa Türkü kelimesi 15. Yüzyıla ait kaynaklarda yer almaktadır. Yazılı mûsikî kaynaklarında kelime, ‘Türkü’ şeklinde usûl adlarının tanımlayıcıları olarak görülmektedir. Kelime ilk olarak Ali Şir Nevâî’nin 15. Yüzyılda Mizânü’l-Evzân isimli eserinde bir tür olarak ele alınıp tarif edilmektedir. (Ögel, 2000: 478)

Türkçe sözlük, Türkü kelimesini Türk+Ar İ olarak aslının Türki olduğunu belirttikten sonra hece ölçüsüyle yazılmış ve halk ezgisiyle bestelenmiş manzume” (Türkçe Sözlük, 1998, s. 2267-2268) olarak açıklamaktadır.

Anonim olanların yanında anonimleşmemiş olan mahsulleri de türkü olarak kabul eden Şükrü Elçin’in türküyü tarifi oldukça düşündürücüdür. Elçin, “ Bu mahsullere Doğu ve Kuzey Türkleri aynı kökten gelen ‘yır’ ya da ‘cır’ adını vermişlerdir. Batı Türkleri Türk kelimesinden doğan ve Türklere mahsus ezgi (melodi) manasına gelen türküyü kullanmaktadırlar....” (Elçin, 1993: 195) Demektedir.

Fuad Köprülü ise “Hâlâ mâlûm olan şarkılar tarzında tertip edilen türkülerin ayrılığı, şekilde değil, bestesindedir. Yani bu şekil edebî bir şekil olmayıp tamimiyle mûsikî bakımından bir husûsiyeti hâizdir. Esâsen mûsikî ile şiirin henüz birbirinden ayrılmadığı ilk devirlere mahsus olan bu şekillerin mûsikî mâhiyeti i’tibâriyle birbirinden ayrı olması pek tabîdir.”(Köprülü, 1993:246) Demektedir.

Onay, türkünün şekilden ziyade besteyle ilgili olduğunu belirterek” Türklere mahsus lahn ile söylenen şarkılar” (Onay, 1996: 63) olarak tanımlar.

Eski mecmualarda, Divan şiiri türlerinden murabba ve gazellerin türkü başlığı altında kaydedilmiş olması düşüncemizi besleyen önemli veriler arasındadır.(A. Kutsi Tecer’dan naklen Dizdaroğlu, 1969: 102-103)

Dizdaroğlu, A. Talat Onay’ın “Türküler hece ölçüsünün her kalıbı ile söylenir. Beşliden başlayarak on altıya değin hece ölçüsünün her kalıbında türkülerimiz vardır” şeklindeki tespitinden hareketle “bu durum türkünün bağımsız bir kuruluş ya da tür olmadığını, ‘söz’den çok ‘ezgi’ ile ilintili bulunduğunun kanıtıdır. Türkülerin yapısı çok değişiktir. Halk şiiri türlerinden her biri türkü olabilir” (Dizdaroğlu, 1969:103) Demektedir.

Makalemizde öne sürülen fikri destekleyen yukarıdaki tanımlardan hareketle şunları söyleyebiliriz: Bazı Batılı toplumlarda genellikle halk şarkısı tabiri ile karşılanan türkü, birincil sözlü dönemde bugünkü anlamda biçimin sınırlarını fazlası ile aşan zengin bir içerikle işlenmiş, mütekâmil birçok biçimi kuşatacak bir kavram düzeyine sahiptir. Bahsi geçen bu ezgili biçimlere,¹ kültür hayatımızda ilk görülmeye başladıkları dönemlerin sosyo-kültürel şartları, bir eğlence, haz, zevk uyandıran bir vasıta olmaktan ziyade tarihî ve kültürel bir bellek sorumluluğu yüklemiştir. Günümüzde Türkü adı ile karşıladığımız biçimse halk şarkısı adını verebileceğimiz daha çok beşerî duyguların ifade edildiği, zamanla Türk halk mûsikîsi ezgi varlığından beslenerek şekillenen, çoğu zaman halk şiirinin mani, ağıt, oyun havaları...vb. gibi çeşitli biçimlerini de ihtiva eden ezgili bir türdür.

Birincil sözlü döneme ait kültürel ürünlere eşlik eden ezgi, sözün bir parçasıdır. Dolayısı ile öncelikle dile aittir. Sadece halk şarkılarında değil, bütün türlerin yapısında yer alır. Söze eşlik eden bu ezgi, sanatsal anlamdaki müzik değildir. Temel endişe, haz uyandırmak, sanat yapmak değildir. Hedef, bir kültürel bellek oluşturmaktır. İlk örneklerin hemen hepsi aynı zamanda bir tarih oluşturur. Bizde tarih yazıcılığı başlangıçtan arzu edilen seviyede değildir. Kültür tarihimize dair bilinen ilk kaynaklarda tarih, edebiyat ve müziğin iç içe olduğu görülmektedir. Sözlü geleneğin bir anlamda münşisi olarak kabul edebileceğimiz ozan aynı zamanda sözlü tarihin de taşıyıcısı, anlatıcısıdır.

¹ Biçimlerle destan, mit metinleri, efsaneler... Vb. kastedilmektedir.

İlk kültür formlarımızın hemen hepsinde dil bakımından simetrik melodiler söz konusudur. Bu durum her şeyden evvel her harfi müzik olan Türkçe ile ilgilidir. Birçok devirde ve yerde Türk kimliği kendilerine has ezgilerle döşenen bu biçimlerle korunabilmiştir. Söz konusu biçimlerin ortak adı olarak karşıladığımız Türk-î yani Türk'e ait olan, özellikle de Türk dili ile kurulmuş verimler, isim ve içeriklerinden dolayı kimlikle de alakalı olup ideolojik bir bakışı zorunlu kılmaktadır.

Kanaatimiz odur ki sözlü kültürün bugüne dek sadece toplumsal dinamikleri göz önünde bulundurulmuş, ideolojik dinamikleri ve bu dinamiklerin kültürel bellekle ilişkisi göz ardı edilmiştir. Batı millileşme macerasını, bu temel üzerinden gerçekleştirir. Bizde daha çok derleme, toplama tasnif çalışmalarına ağırlık verilmiştir.

II- Türk Dili, Sözlü Kültür Bağlamında Türkü/Halk Şarkısı

Bugün türkü adı altında ilk tezli formların tümüne dair ilk örneklerin inşa ve icrasında müzikal bir yapı görünmektedir. Yukarıda yer verildiği gibi bu daha çok işlevseldir. Ve Türk dili ile kurulmuş, vücut bulmuş bütün ezgili kültürel biçimler için geçerlidir.

Türkçede dil sözcüğü birbirinden ayrı üç dilbilimsel kavram için kullanılır. Biz bu makalemizde ikincisini yani bir ulusun ya da insan topluluğunun konuşma aracını anlatan dili esas alacağız. (Köksal, 2003: 26) Türkçe, bir ulus dilidir, zengindir, yüksektir, âhenklidir, tabirlerinin inceliği itibarıyla belki hiçbir dil ona tevâfuk etmemiştir. Asalette, güzellikte, zarâfette hemen eşsizdir. (Koşay, Refet, 1932)

Birey ve toplumların, geçmişlerinin ve sahip oldukları kültürün, dünya görüşlerinin en güvenilir kaynağı dilleridir. Yaratıcı bir etkinlik olan dildeki sesler, işaretler, ritim, vurgu ve imalelerin kullanım özellikleri, toplumların temel karakterlerinin önemli göstergeleridir. Türk dili ile işlenmiş en eski kültürel verimler, konuşma dilinin imkânları içinde çeşitli biçimler içinde kalıplaşarak günümüze dek gelmiş sözlü kültür ürünleridir.

Dursun Yıldırım, sözlü kültürü, “Bir milletin hayatında, fertlerin sözlü ve yazılı geleneklerinde yer alan kabulleriyle, müştereklik gücüne erişen ve millî kimliği oluşturan maddî ve manevî faaliyetlerin bütünü” (Yıldırım, 1998a: 38) olarak tanımlamaktadır. Yazının icadına kadar, tarihî birikim ve tecrübe, sözlü ortam kaynak ve kanalları tarafından muhafaza edilip aktarılmıştır” (Ersoy, 2004: 103).

Geçmişten günümüze insanların günlük hayattaki deneyimleri, yaptıkları savaşlar, maruz kaldıkları afetler; bunların insan ruhundaki yansımaları olan sevinçleri, hüznüleri sözlü bellekle somutlaştırılmış, informal eğitim kanallarıyla nesillerin bilgisine sunulmuştur. Kolektif şuurun yansımaları olan ve sözel hafızada muhafaza edilen bu yaşanmışlık ürünleri yazılı kaydın olmadığı dönemler için tarihî vesika niteliği de taşımaktadır. Bu vesikalara tarih disiplini açısından bakıldığında sözlü tarih adı verilmektedir. Tarih kaynakları sayılan sözlü tarih metinleri arasında destanlar, şiirler, masallar, mitler, menkıbeler, hikâyeler, fıkralar, atasözleri de yer alır (Togan 1985, 36-51). Bu hususta sosyal bilimcinin dikkat etmesi gereken nokta, bu metinlerin birer edebî metin olduğu ve tek amacının tarihsel bilgi vermek olmadığı gerçeğidir (Togan 1985, 39).

Sözlü ve yazılı kültürler arasındaki ayırım, ilk olarak elektronik çağda kavranmaya başlamıştır. Elektronik iletişim araçları ile matbaa arasında sezilen farklar bizi yazıyla söz arasındaki daha önce görülen ayrıma duyarlı kılmıştır.(Ong, 2003:15) Sözlü kültür, yazılı kültür, elektronik kültür ve kültürel bellek gibi geniş ve karmaşık bir alanı ilgilendiren bu kavramlar, bugün sosyal bilimlerin alanının ilk öne çıkan araştırma konularından biri durumundadır. Yeni toplumsal ve kültürel durumlara birbirleriyle ilişkileri, fırsat ve güçlükleriyle hem sorular üretmekte hem de

cevaplar sunmaktadır. Levi Straus'un Yaban Düşünce (1996) isimli eserinde tanımladığı ve etnolojide ilkel ve gelişkin gibi önemli kategorik sorunlara yeni açılımlar getiren kavramları olan sözlü kültürün tarih dışı soğuk belleği ve yazılı kültürün değişimi kendilerini tanımlayan çekirdek haline getiren sıcak belleği elektronik kültürle birlikte dönüşüme uğramaktadır.

Sözlü kültür şeklinde kavramsallaştırılan antropolojik kategori ve onun kültürel bellekle ilişkisinin, yazılı kültüre geçiş sürecinde nasıl bir dönüşüme uğradığı sorusuna ve birincil sözlü kültürün çeşitli dinamikler ve kültürel bellekle ilişkisi nasıldır? Yazılı kültürün temel dinamikleri ve ayrımları nelerdir? Sözlü kültürle yazılı kültür nasıl birleşmiştir. Yazılı kültürün kültürel bellekle ilişkisi nasıldır? Sorularına verilecek cevaplar, Her iki biçim gruplarının yapısında yer alan ezgilerin yapılarına ve çeşitlerine dair yapılacak inceleme ve tespitler, Türkü adı altında yer aldığını düşündüğümüz özellikle devlet bilgisine dair öz ve biçimlerle genellikle beşerî duygulanımlar, tavır ve karşılayışların işlendiği halk şarkılarına dair biçimler arasındaki, başka bir ifade ile sanat endişesi ve sanatsal tasarımla vücut bulmuş halk şarkısı biçimleri ile sanatsal endişeden, muhayyileden uzak, Türk evren tasavvurunun, ilkelerinin, bilgilerinin yer aldığı gerçek özlerden oluşan Türkî arasındaki sınırın görülebilir olacağı kanaatini taşıyoruz.

Türk topluluklarında destan ve efsanelere eşlik eden ezgi gruplarının ele alınıp mukayeseli çalışmalar yapılması, bu ezgilerle halk şarkıları ezgilerinin incelenmesi gerekmekte ayrıca bugün halk şarkılarının hem birincil sözlü kültür hem de yazılı kültür elektronik devrimle birlikte nasıl bir dönüşüme uğradığının cevapları bulunmalıdır.

Kaynaklar, yazılı kültürle akla ulaşılabilirliğini yazar. Kültür hayatımızdaki en önemli bilgi, devlet bilgisi, tarihî ve kültürel varlığımız, kitabeler ve özellikle İslâmiyet öncesi destanlarla sözle inşa edilerek bugüne taşınmıştır. Yazı, yeni kültürel bellek, birikim çeşidi ve yeni bir temel uygarlık tekniğini yaratırken sözün kurduğu medeniyeti büyük oranda tehdit etmiştir. Sözlü göstergeler, ilk yazı kültürün müsaade ettiği oranda okunabilmiştir. Yazıya pek çok kültürde verilen anlam ve roller aynı değildir. Diğer taraftan konunun çok önemli diğer bir boyutu da bir insan topluluğunun belli bir etkinlik alanı için kullandığı yazı biçiminin günümüz insanının yaptığı gibi otomatik olarak bütün alanlarda kullanılması söz konusu değildir. (Assman, 2001; Dupont, 2001, Goddy, 2001).

Sözün ve yazının kullanıldıkları ve birbirlerine göre öne çıkıp geride kaldıkları alanlar birbirlerinden farklıdır. Bizim tarihteki varlığımızın temelinde kut kavramı vardır. Tengricilik devlet bilgisini belirler, ilk sözlü anlatılarımızın içeriğinde bu vardır ancak derleme çalışmaları ile birlikte tamamen yazılı alanın içine bırakılmış sözün içerdiği anlam katmanları daraltılmış, ezgileri hemen hemen hiçbir şekilde dikkate alınmamış, icraya dair parçalarından, sözün mûsikîsinden koparılarak asli yapısından tamamen farklı bir bellek çeşidi ile dolaşıma girmiştir. Bu ilk ürünlerden biri de halk şarkılarıdır. Yazı ile yeni birçok sözlü kültürden de söz edilebilir ancak bunların içerik ve işlevleri tamamen farklıdır.

Toptan yargılarda bulunmak uygun düşmez belki ama her söz türünün ve söze ait müziğin ve diğer dinamiklerin zaman içinde ve farklı durumlarda yazı ile olan ilişkisini değiştirdiğini kabul etmek gerekir.

III- İdeoloji Bağlamında Türkü/Halk Şarkısı

İlk ezgili metinler her şeyden evvel tarihî, edebî metinlerdir. Dile, kültüre ve anlama dair pratiklerdir. İdeoloji geniş anlamda bakıldığında bizi çevreleyen dil, kültür ve anlama dair pratikler bütünüdür. Bu açıdan bakıldığında ise ‘her edebî ürünün ideolojik olduğu söylenebilir. Çünkü edebiyat, dil ile şekillenerek belirli bir kültürel ortamda anlam kazanan, belirli bir okuyucu kitlesine sunulmak üzere üretilen ve yine kendisi de çevresini belirli bir perspektiften gözlemleyen bir yaratıcının faaliyetidir.

Edebî eserlerin, içinden çıktıkları sosyal zemini tasvir ediş ve çeşitli metinlerle ilişkiye geçiş biçimleri, edebî sosyolojik süreçleri incelemenin en önemli araçlarından biridir. İlk dönemlerimizden itibaren ve Cumhuriyet dönemini sosyolojik olarak incelemek için en önemli kaynaklar kültürel metinler ve ayrıca hâlâ halk şarkılarıdır. İdeolojiyi dar ya da geniş anlamda ele almaktan ziyade edebiyat ile toplumsal süreçler arasındaki ilişkiye bakmak daha etkili bir yoldur. Bu anlamda her edebî dönem, belirli bir ideolojik duruşun, dile ait pratiklerin ve güç ilişkilerinin bir sonucudur. Diğer sanat şubeleri gibi edebiyat, da toplumsal yapıyı oluşturan kültür öğelerinden biridir. Toplumdan etkilenirken aynı zamanda sunulduğu toplumu etkiler. Sosyal yapının gelişmesine katkıda bulunur. “Toplumsal ve kültürel değerler, gelecek kuşaklara edebiyat aracılığıyla aktarılır. Edebiyatın malzemesinin –söz- oluşu onu diğer sanat dallarından daha etkili ve üstün kılar. Sanatkârın söze duyduğu ihtiyacı göstermesi açısından Michelangelo’nun ünlü Musa’nın Hükümü heykelini tamamladığı zaman, çekicini onun suratına fırlatıp ‘konuşsana!’ diye haykırışı örneği verilebilir.” (Okay, 1990: 25)

Metin-anonim sanat inşacıları –okuyucu/dinleyici arasındaki dinamik bağdan hareketle, toplumu oluşturan parametrelerin değişimi edebiyat üzerinden okunabilir.

Bir dönemde üretilen edebi eserin anlaşılması, anlam kazanması için içinde bulunduğu toplumsal bağlamla ilişkide olması şarttır. Edebiyat, bir toplumun/halkın kimlik edinme sürecinin en önemli yapı taşlarından biridir. Bir “ulusun günlüğü” olan edebiyatın kimlik ve kültürün oluşumunda kurucu öge olarak varlığı dikkatleri çeker. (Judanis 1998: 68)

Bir milletin yaşantısının tüm boyutları edebiyatta yer alır. Geçmişle kurduğu iletişimden geleceğe ilişkin beklentilerine ve bugün nasıl bir hayat tecrübesi ortaya koyduğuna kadar bir millet, edebiyatta kendini görür, edebiyatta kendini izler. Edebiyat ulusun kimliğinin aynası olarak hizmet verir ve onun hikâyesini anlatır.

Halk şarkıları diğer edebî biçimler gibi soyutlamalar, imgeler ve kültür kodları ile bir toplumun bir anlamda kültür kroniği (Goldmann, 1975: 4) olarak ait oldukları ulusun kimlik oluşumuna katkıda bulunmaktadır. Halk şarkıları bunu Türkî adı ile karşıladığımız kültürel metinlerden farklı olarak daha çok soyutlamalar ve göstergelerle yapar. Millîliğe dair bilinç akışı, kültürleşmenin araçları, soyutlamalardan çok somut olmak zorundadır. Bu fark bile türkü ile halk şarkısı kavramlarının ayrı biçim, ayrı içerik ve ayrı işleve sahip olduğunu göstermektedir.

Halk şarkıları, diğer edebî, kültürel eserlerin sunduğu hayat önerilerine karşın içinde yaratıldıkları kültüre ait davranış, karşılayış, tavır alış biçimlerini bazen açık kimi zaman ise sembolik bir dille sunar. Halk şarkıları bunu hem metinleri hem de ezgileri ile yapar. Halk şarkılarının ezgileri itibarıyla içine bünyesinde kabul gördüğü türk halk müziği söz konusu olduğunda çoğunlukla köylü kültürünün müzikal söylemleri anlaşılır. Kavramın ortaya çıkışı, bugünkü “türkü” terimiyle özdeşliğini almadan yıllarca önceye, ulus devlet projesinin tasarlandığı yıllardan ise hemen sonraya rastlar.

Türk modernleşmesinin de en önemli çalışmalarından biri halk şarkılarını derleme çalışmalarıdır. Edebiyat ulusun ve yurttaşların hayat ve tavırlarının temsil edildiği anlatılar toplamı olup, kimlik ve bilincin ana yatağını temsil etmektedir. Milli edebiyat ile milli kimlik arasındaki koşutluk da bu diyalogun ve oluşan etkinin gerçek önemini göstermeye yetmektedir.

Edebiyat ile kimlik arasındaki ilişki, edebiyatın bir yaşam tarzı önerdiğini dikkatlere sunmaktadır. Edebiyat bir kimlik önerip yaşam tarzlarını biçimlendirmekte ve böylece hayata şekil vermektedir. Böylece edebiyat, hayatın tam da merkezinde yer almakta ve hayata katılmaktadır. “Her edebiyat eseri belirli bir dünya görüşünü, inancı, doktrini, ideolojiyi savunur veya bunlara tepkide bulunur” (Köseihal, 1967: 8) fikri, edebiyatı bilinçli bir girişim olarak resmetmektedir. Edebiyat, toplumsal varlık olan insana ve onun hayatına öneriler getirmektedir. Toplumun yaşantısını belirlemeye çalışmakta, insanlara kimlik sunmakta ve yeni bir yaşantı düzlemi oluşturmaktadır.

Her edebî yaratının ana malzemesi dil olduğu gibi halk şarkısının temel unsuru da dildir ve dil toplumsal olduğu gibi yakma anı da toplumsaldır. (Ağıt biçimi de biçim ve içerik yapısı bakımından halk şarkısı içinde değerlendirilmektedir.) Bu özellik diğer ezgili türlerin biçim-içerik diyalektiğinde görülmemektedir. Halk şarkılarında bireysel etkinlikler, kolektif algı ve soyutlamalar bir aradadır.

IV- Müzikal Bir Form Olarak Türkü (Halk Şarkısı)

Ezgi, ritim, makamsallık gibi özellikleri ile halk şarkısı bugün daha çok bir müzik biçimidir. Türkü dilden neşet eden genel bir biçim adı olup sözlü dönemde üretiliş süreci, şekillenışı itibariyle ferdi yaratmadan, yakmadan ziyade geniş bir zaman içinde oluşmuş Türk evren tasavvurunun, tasarıma dönüşmüş tüm biçimlerini karşılayan bir kavramdır. Türküde anlamı da biçimi de kültür belirlemiştir.

Halk şarkısı, bugün kırsal kesimde her ne kadar yakılsa da nispeten ferdi kalmakta, üretimlerin çoğu müzik piyasasının arz ve talepleri ile şekillenmekte, deyim yerinde ise bestelenmektedir. Hatta elektronik ortamda kalıp ezgiler üretilmekte ve söz unsuru üzerine montajlanmaktadır.

Müzik eserinin, yaratıcısının kimliğini ortaya koymasında temel öge; özgünlüktür. Sanatçı uzam-zaman boyutlarında özgün eserler yaratır, bu biçimler anlatımcı biçimlerdir. Müzisyen içinde bulunduğu koşullarda ne kadar etkilenirse etkilensin, sonunda eserinin biçimini kendisi belirleyerek, özgünlüğünü ortaya koyar. Bu tavır ile bir seçme işini varsayar. Seçmek, bize müzisyenin özgün eserler yaratma sürecinin ipuçlarını verir. Türkü adı ile karşıladığımız biçimler bütünü ise aristokratik bir içeriğe sahip olup ferdi olmaktan ziyade kolektiftir ve icraları sırasında ezgi eşlikçi olarak kullanılır. Önemli olan özdür. Halk şarkılarında ise ilk bölümde verdiğimiz tanımlarda da görüleceği gibi ezgi ve söz eşit işleve sahiptir. Ezginin süresi/ritmi sanatkâr tarafından seçilir, belirlenir. Türkî biçimlerde ise metin yani içerik ve bellekte taşınabilirlik belirler.

Bugün mûsikîmizle ilgili tasnif çalışmalarının hemen hepsi Türk Sanat mûsikîsinin çok sonraları ve Türk Halk mûsikîsi üzerinden geliştiği yönündedir. Oysa tarihî seyir göz önüne alındığında Türk Sanat mûsikîsinin geçmişinin, Türklerin resmî ve millî anlamda ilk teşkilatlanmaya başladığı tarih kadar eski olduğu görülür. Selçuklu dönemi kaynaklarında “nevbet-i müretteb” olarak anılan mûsikî biçimi askerî müzik üzerinden gelişerek çeşitlenen – nevbet bir biçim olup Selçuklu dönemi kaynaklarında bu isimle karşımıza çıkmaktadır.

Farabî döneminden itibaren haberdar olduğumuz ‘nevbet’ zamanla işlenerek birden çok biçimin bir form içinde şekillenmesi ile mürettebe dönüşmüştür. Türk askerî müziği içinde devlet bilgisi taşıdığı için aristokratik bir özelliğe sahiptir. Bu da bugün kökeni Türk halk mûsikîsine dayandırılan Sanat mûsikîsinin Türk devlet teşkilatlanması ile paralel varlık gösterdiğinin en önemli göstergelerindendir.

Uygur kültürünün şekillenmesi ile halk şarkısı biçiminin öz ve biçim bakımlarından uğradığı değişim, Uygur müzik yapısında makam kavramının anılması, ritim yapısı, çeşnilerde açıkça görülebilmektedir. Bu dönemi başlangıç olarak kabul edebiliriz. Bundan sonra sırası ile Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde farklı değişikliklerle –yeni dilin ve biçim çeşnisinin zenginliği ile sanat müziği ve kırsalda hemen ilk biçim özelliklerini koruyan halk şarkıları Cumhuriyet dönemine taşınarak öz ve biçimini artık kültür ekonomisi, endüstrisi, yeni oluşan popüler kültür, değişen kitle iletişim araçları, medya aracılığı ile sunulan popüler kültür ve bunların belirleyip servis ettiği bir öz ve biçimi görmekteyiz. Bu durum başlangıçtaki tek biçimin içindeki kültürel kodlar ve imgeler göz ardı edilerek sadece ezgilerinden ve büründükleri yeni biçimciklerden hareketle türkü adı altında tasnif edilip değerlendirilmelerine zemin hazırlamıştır. Halk kültürü türleri dönemler içinde biçim değişikliklerine uğramıştır. Türkü- isminin biçim adı olarak korunması da ayrıca üzerinde düşünülmesi, çözümlenmesi gereken bir problem olarak durmaktadır. Tarihî bir hassasiyetle diğer ezgili türlerden ayrılan halk şarkısı için bu durum bir gelişme midir? Yoksa önemli kültürel kod ve imgelerin itilmesi midir? Bu soru da cevap beklemektedir.

Çünkü öz biçimi temelinde belirleyen olmasına rağmen, biçim de zamanla özü etkiler ve dönüştürür. Oysa sağlıklı bir değerlendirme ile özün değişimi kontrol edilebilir biçimin özden önce gelişimine zemin sağlanabilir.

Halk şarkısı ile ilgili tasnif çalışmalarının birçoğunda halk şarkısı biçiminin içeriği yani özü sadece sıradan yaşanmışlıkların özeti olarak görülmekte, sunulmaktadır. Gözden kaçırılan önemli bir husus da şudur ki, çeşitli şekillerde tasnif edilip değerlendirilen biçim, içinde muazzam bir kültürel kodlar, imgeler sistemini taşımaktadır. Birçoklarınınca sadece "doldurma kelimeler, ya da anlamsız tamamlayıcı gramer birlikleri" olarak değerlendirilen bu kodlar, ilgili kültürün ideolojilerini ve başlangıçtaki mantalitesini saklamaktadır. İlk dönem âşıklerce yazılı dönemden sonra özellikle müzik sanatının bir disiplin olarak varlık göstermeye başlamasından sonra türkü seslendiricileri, sanatkârlarca icra edilen halk şarkıları aynı zamanda "kolektif duyarlığın başkalaşımalarını, tarihsel imgelem dünyasının düşlerini ve sınıflama sistemlerindeki çeşitlemeleri" de açıkça göstermektedir.

Nebi Özdemir, Türk kültürünün, imgeler hazinesi olan geleneklerden meydana geldiğini, Türk kültür belleğinin, kültürel kodları taşıyan imgelerden oluştuğunu, âşıkların ise bu tür imgelerin temel yaratıcıları, aktarıcıları, koruyucuları ve yaşatıcıları olduğunu ifade etmektedir. Türkünün-ilk devlet metinleri- halk şarkılarının da ilk icracıları ozan/ âşıklar olması da biçimin doğru tanımlanmasına engel olmuştur.

Özdemir'e göre; sağlıklı şifrelerden yaratılan imge, gelenek ve kültür gelecekte var ve etkili olmanın esasıdır. Bunu ise sağlıklı kültürel şifre, imge, gelenek ve kültürle yetişen yaratıcı şahsiyetler sağlayabilir. (Özdemir: 25; Oğuz2011'den).

V- Müzik Sanatı ve Sanat Eseri Bağlamında Halk Şarkısı

Kültür tarihimiz içinde ve bugün müziğin kendisi ve sanat eseri olarak müzik parçasının mahiyeti üzerine tarihî örneklerden de yararlanılarak müziğin felsefi temelleri analitik ontoloji ve epistemoloji çerçevesinde sorgulayan çalışmalar hemen hiç yoktur.

Bir müzik eseri kendi başına bir biçim olarak kabul edilirse bu biçimin bazı örnekleriyle ilişkisi nasıl denetlenir? Bu soruya cevap olarak notasyon sistemleri (yazılı nota-biçim), (icra-kısmî örnek) temsil edebilir cevabı verilebilir. Ancak tarihî verilere başvurulmadan getirilecek çözüm eksik, temelsiz olacak ve birçok problemi beraberinde getirecektir. Soyut eserin somutlanma süreci olan icrası, yazılı notasına uyduğu ölçüde aralarındaki ilişki sağlamdır. Böyle bir kural kültürümüz içindeki halk şarkıları için ne kadar anlamlıdır?

Halk şarkısı kavramı ile ortaya konan bilgi de ortak bilgidir. Ortak bilgiyi belli metin biçimleri ve türler taşır. Ancak biçimlenmiş olmak önemlidir. Türkî için dilsel, sembolik ve ritüel biçimlenmelerden söz edilebilir. Halk şarkısı ise aslında öncelikle dil konusunda bir biçimlenmedir ve soyutlamalar, eğretilmeler belirleyicidir.

Halk şarkısı tüm folklorik konularda olduğu gibi, bir takım bilgi kollarıyla bağlantılı bir çalışma düzeni içinde ele alınması gereken bir biçimdir.

Sanatsal ifade tarzlarından biri olan halk şarkılarının yakılmalarını etkileyen âmiller ve olaylara göre çeşitleri, mahalli özellikleri? Toplumsal yapısı ve sistemi? Çeşitli müzikler, radyo, plak ve piyasa müziklerinin halk şarkısı biçimine etkileri? Yayılma karakterleri ve oranları, varyantlaşmaları? İcra usul ve gelenekleri? Öyküleri, söylem stratejileri yakılış biçimleri? Çalgı ve oyunların çeşitleri ve müzikal yapıları? Eski çalgı yayılmalarının araştırma imkânlarının geleneksel akış içinde tasarlanış biçimleri, geleneğin dolaşımı ve sosyolojik dönüşümleri, kültür ilişkileri, etkilenmeler, eski geleneklere yeni geleneklerin katılmasıyla meydana gelen değişim ve dönüşümlerin tespiti, gibi genel anlam taşıyan bilgilerle ilgili yapılacak detaylı çalışmalar –*türkü* adı ile karşılanmaya çalışılan ve bu sebeple sayısız problemi de beraberinde getiren *halk şarkısı* türüne açıklık getirecektir.

Halk şarkısı biçiminin bellekten/sözlü dönemden yazıya ve oradan günümüze gelirken uğradığı değişiklikler, birikim ve sunumuna etki eden sebepler tek tek değerlendirilmelidir.

Halk şarkısı olarak karşıladığımız biçimi tam anlayabilmek kültürü oluşturan dokuları bilmek yardımcı kaynaklarla mümkündür. Biçime “yakılmak” terimini kazandıran ve eşlik eden ezgi yapısını söz varlığı mı, onun anlamı mı yoksa biçimsel öğeleri olan ritim ve kafiye mi belirliyor? Yoksa bu saydığımız unsurlardan tamamen bağımsız olarak o an irticalen beliren bir ezgi kalıbı mı? Bunlara cevap verebilmek için yardımcı kaynakların değerlendirilmesi, Türkü adı ile karşıladığımız ezgili tezli biçimlerle olan tarihî bağını bilmek gerekmektedir.

Bugüne dek ferdî üretim esas alınmış, sanatkârının poetikası oluşturulmaya çalışılmıştır. Halk şarkısı gibi başlangıçta ferdî olarak üretilip daha sonra anonim sınırlarına taşınan eserlerde poetik çalışmalar yapmaya gerek duyulmamıştır. Bu bile tek başına türkü- nün özel değil genel bir biçim olduğunun önemli göstergelerinden biridir.

Bir eserin sanat eseri sıfatını kazanması için bazı genel ölçüler gereklidir. Bu ölçüler şunlardır: Bir eserin sanat tarihi açısından değer taşıması, bireye özgü sezgilere ve hayal gücüne dayanılarak üretilmiş olması, bireysel duygular ile algılanabilecek olması, içsel bir uyuma sahip olarak üretilmesi, özgün olması, tek olması, klasik kavramına uygun olarak yüzyıllar boyu değerini yitirmeden güncelliğini koruyabilmesi... vb. (Tunalı, 2005: 47-114) dir. Türkü (halk şarkısı) her ne kadar sözlü gelenekte doğup, gelişip değişen bir tür olsa da öncelikle ferdî yaratıdan kolektif alana geçmiş bir biçimdir. Sanat eseri olma vasfına da sahiptir

Destanlar mit metinleri efsaneler hayalî değildir. Halk şarkısı ismi ile karşılayacağımız ve bugün türkü olarak adlandırılan biçim, sanat eseri tanımına cevap veren bir biçimdir.

VI-Tarih ve Anlatı Bağlamında Halk Şarkısı

İlk dönem türkî biçimler, anlatı ve tarihin arasında bir yerde durmaktadır. Yukarıda söylendiği gibi destansı ezgili metinlerle (Türkî) müzik ihtiyacına cevap veren halk şarkısı arasındaki sınır görülebilir değildir.

İlk dönem türkü adı ile anılan ezgili metinler bir anlamda tarihî olanla kurmaca olanın bir arada olduğu biçimler gibi görünmektedir. İlk tarih yazıları anlatıya dayalı, öykülemeli bir özellik taşıyordu. Bu anlamda mit metinleri, ya da içlerinde buldukları destan, ilk tarihî metinlerle benzer özellikleri taşıyordu. Mit, ilk tarihî anlatılar ve halk şarkısı ne kadar iç içe idi? Ne zaman nasıl, hangi oranlarda birbirlerinden ayrıldıkları konusunda herhangi bir şey söyleyemiyoruz. Bu şüphesiz çözümlenmesi gereken oldukça zor bir iştir.

Başlangıçta edebîlik ve hikâye etme eyleminin etkin olup bir çeşit söylem stratejisinin varlığının söz konusu olduğu destan, mit metinleri gibi Türkî biçimlerde kurmaca gibi görünen kısımlar Türk evren tasavvurunun göstergelerden oluşan mit dili/ sembolik dille ifadesinden kaynaklanmaktadır.

Belli bir dönem için söz konusu olan halk şarkıları ise büyük bir çoğunlukla yaşanmış bir hadiseyi bünyelerinde taşımaktadır. Üstelik iz bırakan, yakan bir yaşanmışlığı içermektedir. Bu ezgili metinlerdeki söylem stratejileri yukarıda ifade edilen metinlerden farklıdır. Türkü ya da halk şarkısı kavramlarının sınırları çizilirken ezgili kısımları ile birlikte söylem stratejileri de incelenmeli, değerlendirilmelidir.

Tarih günümüzde farklı yazılmaktadır. Anlatılan olay örgüsü ile anlatılan öykü arasındaki sınır çok belirgin değildir. Halk şarkısı da günümüzde artık kısmen yakılmakla birlikte yazılmakta hatta bestelenmektedir. Halk şarkısı içindeki tarihîlik yerini artık bir hatıraya bırakmış, halk şarkısı içinde öyküsü bulunan anlamın kendisiyle değil, daha çok ezgisi ile dinlenen, kabul gören, tamamen müzik sanatı içinde değerlendirilen bir sanat eserine dönüşmüştür.

İlk dönem halk şarkılarında öykünün akış çizgisi tek bir biçimleniş değil, aynı zamanda geleneksel biçimlenişleri de sıralamaktadır. Halk şarkılarında öykü edilen olayların değil de öykünün kendisi kodlanmış, olay örgüsü kategorileri “ilişkisel kriptogramlara” dönüşmüştür.

Tarih son dönemlerde öykünün açıklanması ile olayın açıklanması ayırımına göre yeniden şekillenmiştir. Bu anlamda olay örgüsü ile argüman arasındaki sınırın çizilmesi kolay değildir. Argüman öykünün çevresinde döndüğü her şeyi, kısacası anlatının savını belirtir.

Türkünün kahramanı birey gibi görünse de özgül olandır. Bir olayı bir olay örgüsü içine sokmak anlaşılabilir olan dolayısıyla özgül olan bir şeyi dile getirmek demektir. ”Bir bireyle ilgili olarak dile getirilebilecek her şeyin bir tür genel yanı da vardır. Bu da ilk kolektif biçimlerle karıştırılmasına zemin hazırlayan etmenler arasındadır. Tarih, insanın yaşadığı olaylardaki özgül olanın yani anlaşılabilir olanın betimlemesidir. (Ricceur, 2008: 140-141)

VII-Öz ve Biçim İlişkisi Bağlamında Halk Şarkısı

Bugünün halk şarkılarında bugünkü insanımızda imgelem-dışı olacak motifler söz konusudur. Söylem değişmiştir. Türkî adı altında yer alan metinler değişmeyen, kültür tarafından çehreleri tamamlanmış, nispeten sabitlenmiş metinlerdir.

Daha ziyade halk müziği içinde yer alan halk şarkısının ezgi tipleri ve karakterleri nelerdir? Modal yapısı, metrik sistem ve entrümantasyonları nasıldır? Genel müzik bilimi ve hareketleriyle ilişkileri ve ayrıntıları nelerdir? Özellikle bir bütün olan Türk mûsikîsinin makam oluşumları ve Batı müziğinin Majör-Minör şekillerinin neresindedir, aslı yapısı nasıldır? Melodik derecelerin fonksiyonları nasıl değerlendirilmelidir? Bunlara verilecek cevaplar sadece sanat eseri sayabileceğimiz ve Türk Halk müziği içinde öncelikle sanatın ilkelerine göre şekillenen halk şarkısı biçimini aydınlatacaktır.

Yazılı dönemle birlikte öze biçim değişmeye başlar. “Sanatta biçim, özgül bir işaret sistemi işlevi gördüğünden, kendi içinde barınan, “kodlaştırılmış” bir sanatsal bildirim topluma

iletmek zorunda olduğundan, yine, insanların toplumsal olarak karşılıklı ilişki ve alış veriş şartlarının sürekli olarak değişmesine ve her gelişme evresi içinde toplumdaki iletişim araçlarının durumuna bağlıdır.” Sanat eseri ve kültür eserleri ayırımına dikkat edilmelidir. Bu bağlamda destan, mit, efsane ya da belli ezgi kalıpları ile icra edilen kültür eserleri tezli metinlerdir. Değişmez. Onlarda müzikal anlamda sanatsal bir bildirim söz konusu değildir.

Toplumların yaşam biçimleri, düşünceleri değiştikçe sanatta ortaya çıkan yeni özler kendilerine uygun yeni biçimler yaratır. Bugün türkü adı ile karşılanan halk şarkıları bu tip biçimlerdir. Sanat bireyselde toplumsallığın ve evrenselliğin dile geldiği alandır. Bu yüzden tarihin ve toplumbilimin hesaba katılmadığı bir estetik varsaymak yanlış olur.

Biçimi yaratan ve onun değişimini sağlayan öz, kimi zamanlar değişirken biçim aynı kalabilmektedir. Belli bir süre var olan biçim, özdeki değişikliklerin getirdiği yeni özsel duruma direnir. Lakin bu süreç çok uzun sürmez ve biçim de özün değişimine uğrar.

Halk şarkısı, içerik ve biçimine ait bütün özellikleri ile evvela estetik nesnedir. Onu üreten ortak bir hafıza da olsa bir kültürdür ve insana aittir ve ferdî bir üretim olmanın haricinde besteye ait bütün özellikleri de içinde taşıyan bir biçimdir. Özne-nesne ilişkisinde Adorno özneyi besteci ya da beste özelinde tutar ve nesnenin müzik malzemesi olduğunu belirtir.

Sanat eseri –anonimlik vasfı ile değerlendirilen halk şarkısı da dâhil-bireyselden çok toplumsaldır ve bu biçim için “yarı gizli kültürel işleyiş” devrededir. Bu işleyişin “iç yüzü kavranmadan” bir biçim bilgisi oluşturmanın sakıncalı olacağı kanaatini taşıyoruz.

Halk şarkıları, tesadüfi toplumsal uygulamaların işaretleri değildir. Onlar hakkında sorduğumuz sorular, onların çevirisi mümkün olunmayan özlerinin araştırılması üzerine yarar sağlayacak biçimde odaklanamaz. Daha ziyade ortak inançların ve deneyimlerin nasıl şekillendiği, bir ortamdan diğerine nasıl geçtiği, kullanılabilir estetik biçimlerde nasıl yoğunlaştığı, tüketime nasıl çıkarıldığı sorulabilir. Sanat biçimleri ve diğer yakın anlatım şekilleri olarak kavranan kültürel uygulamalar arasındaki sınırların nasıl çizilmiş olduğu incelenebilir. Bu özel bölgenin keyif verme ya da ilgi uyandırma ya da heyecan yaratma gücüyle nasıl kuşatıldığı belirlemeye çalışabilir. Burada konu, estetik özerkliğin büyümlü etkisini ayırıp çıkarmak değil, bu büyümlü nesnel şartlarını soruşturmak, toplumsal dolaşımın izlerinin nasıl silindiğini ortaya çıkarmak gerekir. (Greenbeltt, 2001: 19) Greenbeltt bu işe kültür poetikası adını verir. Türkî biçimlerin ve halk şarkılarının kültür poetikalarının yapılması isimlendirme ve beraberinde yapılacak tasnif çalışmalarında yol gösterici olacaktır.

Hem edebiyat disiplini hem de müzik disiplini ilgilendiren halk şarkısına ait öz ve biçim bileşimi aynı zamanda bir kültürün estetik algısını göstermektedir. Türkî adı altında karşılamayı doğru bulduğumuz destan, mit metinleri gibi ezginin bir yapı unsuru olmaktan ziyade icra sırasında eşlik eden yani estetik bilim açısından sanat eserinin öz ya da biçimine ait olmayıp sadece icra yani sunum aşamasında işlevsel olan ezgi ile biçimin özü olan ve biçimi belirleyen halk şarkısının ezgisi estetik bilim açısından da incelenmeli, değerlendirilmelidir.

VIII-Mantalite Değişiklikleri Bağlamında Türkü (Halk Şarkısı)

Kültürel metinler hem iletişimsel hem de kültürel belleğin araçlarıdır. Halk şarkısı biçimi üzerinde de tarih içinde sosyo-kültürel değişikliklere bağlı olarak kısmen içerik ve biçime dair mantalite değişikliği meydana gelmiştir. Halk şarkısı biçimi, diğer ilk dönem sözlü

biçimlerimiz gibi mantalite araştırmaları içinde değerlendirilmesi gereken önemli kùltür ürünleridir.

Mantalite araştırmaları Avrupa’da önemli bir yer tutmaktadır. Çeşitli tanımları olan mantalite kelimesi, “zihniyet”, “ruh hali”, “uzunca bir süreklilik arz eden bir tutum ya da davranış durumu”, “eski devirlerin duygusal hayatı”...vb. anlamlarına gelmektedir. (Aytaç, 2005: 35-37)

Mantalite tarihi araştırmaları konusunda çalışmaları olan Ariés, alanın kuramsal temelini ortaya koyarken hep “kolektif tutum” üzerinde durur. Toplumun ortak tutumunu ölüm, yaşlılık, hastalık, hayat gibi temel konularda belirlemeye başlayan Ariés, daha sonra vergi, zaman, büyü konularındaki ortak tutumları da incelemelerine katar. Fransız mantalite tarihi araştırmacılarından Georges Duby ise “mantalite değişimi” konusuna odaklanır. Mantalitelere farklı süreklilikte olabileceğini, kısa, orta ve uzun ritimli mantalite değişimlerini ele alır. Alman tarihçilerinden Theodor Geiger’in kitabı Alman Halkının Sosyal Tabakalaşması, mantalite kavramını bilgilenme sosyolojisi açasından ele alır. Genellikle ekonomik yönden farklılık gösteren toplum katmanlarının dinamik belirleyicisi olarak mantalitelere sayar. Kitabını yazdığı dönemde “mantalitelere” yerine “ideolojiler” demesi beklenirken mantalite terimini neden kullandığını açıklarken her iki kavram arasındaki farkın bilinmesini ister. Çünkü mantalite, en eski ideoloji ise türetilmiş unsurdur. Ona göre mantalite, “İnsanın kendi sosyal yaşam dünyasının doğrudan izlerini taşıyan, bu dünyadan kaynağını alan, onun hayat tecrübeleriyle oluşan dūřünsel-ruhsal tavidir (Aytaç, 2005: 38).

Toplumsal tarih araştırmalarını mantalite araştırmalarıyla birlikte yürütme eğilimi, mantalitelere en belirgin şekliyle ortaya koyan edebiyat ürünlerini devreye sokmuştur. Kùltürümüzle ilgili maddi veriler gibi mental verilerin en önemli kaynakları halk şarkılarıdır.

Mental veriler, “Belli bir dönem insanının kendileri ve dünya hakkında sahip oldukları imaj ve tasarımlar, bu insanların derin endişe ve ümitleri, doğum, hastalık, cinsellik, ölüm gibi temel hayati durumlar karşısındaki duygusal tutumlarıdır.

Mantalitelere konusunda en verimli kaynak olarak dil gösterilmektedir. “Yalnızca kavram tarihi ve karakteristik anlambilimsel-semantik kaynamalar deęil, karakteristik özellikleriyle her çeřit sosyalekt, keza imgesel sunuřlar (Aytaç, 2005: 40) bu bağlamda dūřünölmelidir.

Halk şarkısını tam anlayabilmek için kùltürü oluşturan dokular, yardımcı kaynaklarla mümkündür. Halk şarkısına “yakılmak” terimini kazandıran ve ona eşlik eden ezgi yapısını halk şarkısının söz varlığı mı onun anlamı mı yoksa biçimsel öğeleri olan ritim ve uyak mı belirliyor yoksa tamamen bu saydığım unsurlardan bağımsız olarak o an irticalen beliren bir ezgi kalıbı mı? Bunlara cevap verebilmek için yardımcı kaynakların değerlendirilmesi, estetik bilimden istifade ederek sağlıklı bir öz-biçim çalışması yapmak gerekmektedir.

IX-Sonuç

Bu makalede, ideoloji, mentalite değişikliği, tarih ve anlatı kavramları çerçevesinde ele alınan dönemsel şartlar ve sosyo-kùltürel etkiler göz önünde bulundurularak tarihî seyir içinde değerlendirilmeye çalışılan türkü kelimesi, öz ve biçim özellikleri bakımından dikkate alınarak bugün ismi olduğu biçimi aştığı öne sürölmüş, yerine halk şarkısı kavramının daha doğru olacağı savunulmuştur.

Türkî, kùltür tarihimizde yabancıların söylemleri ile ilgili olarak kùltür hayatımıza girmiş bir kelime olup bugün Anadolu’da Farsçanın alt dillerinde hâlâ “Türkçe, Türk’e ait ” bildiriminde kullanılmaktadır.

Bugün türkü adı ile karşılanan biçim, birincil sözlü dönemin şartları, edebî eser inşası, kullanılan dil, söylem, anlatım öğeleri, biçim özellikleri, mimesisin boyutları, özellikle de göstergeler bakımından türe bugün için biçilen, tasarlanan biçimin imkânlarını oldukça aşmaktadır. Söz konusu biçim daha çok ikinci sözlü dönem, yazılı dönem ve özellikle yabancıların tasarrufları, isimlendirmeleri ile tayin edilerek isimlendirilmiş gibi görünmektedir.

Eski mecmualarda, Divan şiiri türlerinden murabba ve gazellerin türkü başlığı altında kaydedilmiş olması, Yabancı kültürlerin bizim sanat anlamındaki ezgili türümüzle, halk şarkılarıyla İgnacz Kunos vasıtası ile tanışmış olması, Türkî kelimesinin 15. Yüzyıla ait kaynaklarda yer alması, yazılı mûsikî kaynaklarında kelimenin, ‘Türkî’ şeklinde usûl adlarının tanımlayıcıları olarak yer alması, makalede ele alıp savunduğumuz fikrin önemli dayanakları arasındadır.

Birincil sözlü döneme ait kültürel ürünlere eşlik eden ezgi, sözün bir parçasıdır. Dolayısı ile öncelikle dile aittir. Sadece halk şarkılarında değil, bütün türlerin yapısında yer alır. Söze eşlik eden bu ezgi, sanatsal anlamdaki müzik değildir. Temel endişe, haz uyandırmak, sanat yapmak değildir. Hedef, bir kültürel bellek oluşturmaktır

Birincil sözlü döneme ait kültürel ürünlere eşlik eden ezgi, sözün bir parçasıdır. Dolayısı ile öncelikle dile aittir. Sadece halk şarkılarında değil, bütün türlerin yapısında yer alır. Söze eşlik eden bu ezgi, sanatsal anlamdaki müzik değildir. Temel endişe, haz uyandırmak, sanat yapmak değildir. Hedef, bir kültürel bellek oluşturmaktır.

Birçok devirde ve yerde Türk kimliği kendilerine has ezgilerle döşenen kültürel biçimlerle korunduğu için söz konusu biçimlerin ortak adı olarak karşıladığımız Türk-î yani Türk’e ait olan, özellikle de Türk dili ile kurulmuş verimler, isim ve içeriklerinden dolayı kimlikle de alakalı olup ideolojik bir bakışı zorunlu kılmaktadır.

Türk topluluklarında destan ve efsanelere eşlik eden ezgi gruplarının ele alınıp mukayeseli çalışmalar yapılması, bu ezgilerle halk şarkıları ezgilerinin incelenmesi ve gerekmektedir.

Ferdî üretim esas alınarak sanatkârının poetikası oluşturulmaya çalışıldığı gibi Halk şarkısı gibi başlangıçta ferdî olarak üretilip daha sonra anonim sınırlarına taşınan eserler için de poetik çalışmalar yapılmalıdır.

Türkî biçimlerin ve halk şarkılarının kültür poetikalarının yapılması isimlendirme ve beraberinde yapılacak tasnif çalışmalarında yol gösterici olacaktır.

Halk şarkısı biçimi üzerinde de tarih içinde sosyo-kültürel değişikliklere bağlı olarak kısmen içerik ve biçime dair mantalite değişikliği meydana gelmiştir. Halk şarkısı biçimi, diğer ilk dönem sözlü biçimlerimiz gibi mantalite araştırmaları içinde değerlendirilmesi gereken önemli kültür ürünleridir

Türkü ve halk şarkısı kavramlarının dille ilişkisini gereği gibi değerlendirebilmek anlayabilmek için tarihî kaynaklardan verilerin toplanıp öncelikle bir Türkçe ezgi envanteri çıkarılmasında ne tür açılımlar getirebileceğini tartışmak ve ezgi yapısının sözdizim ve edim kuramlarıyla ilişkilendirilmesinde nerelere bakmamız gerektiğini araştırmak gerekmektedir.

Ezginin dilbilgisindeki rolü daha iyi anlaşıldıkça şimdiye kadar yan etken olarak ele alınmış olan ezgi yapısının hem dilbilgisi kuramlarının hem de halkbilim kuramlarının ampirik temelini oluşturmada merkezi bir yer tutacağını tahmin ediyoruz.

KAYNAKÇA

1. Aksan, Doğan (1999) Anlambilim Konulan ve Türkçenin Anlambilimi, Ankara, Engin Yay.
2. Gürsel Aytaç (2005), Edebiyat ve Kültür, I. Baskı, Ankara Hece Yay.
3. Bartok, Béla (1991), Küçük Asya'dan Türk Halk Musikisi, İstanbul, Pan Yayıncılık.
4. Çobanoğlu Özkul (2000), Âşık Tarzı Kültür Geleneği ve Destan Türü, Ankara, Akçağ Yay.
5. Cem Dilçin, (2005), Örneklerle Türk Şiir Bilgisi, Ankara.
6. Dizdaroğlu, Hikmet, (1969), Halk Şiirinde Türler, Ankara TDK Yay.
7. Elçin, Şükrü, (1993), Halk Edebiyatına Giriş, Ankara, Akçağ Yay.
8. Erkman, Fatma (1988), Göstergebilime Giriş, İstanbul, Alan Yay.
9. Ersoy Ruhi (2004) “Sözlü Kültür ve Sözlü Tarih İlişkisi Üzerine Bazı Görüşler”, Milli Folklor Dergisi, S: 61, s. 102-110.
10. Ersoy Ruhi (2009) Sözlü Tarih Folklor İlişkisi “Baraklar Örneği Disiplinler Arası Bir Yaklaşım Denemesi”, Ankara, Akçağ Yay.
11. Gözaydın, Nevzat, (1989) “Anonim Halk Şiiri Üzerine”, Türk Dili Dergisi, c.LVII, Ocak- Haziran, s.1-104
12. Greenbeltt, Stephan (2001), Shakespeare ve Kültür Birikimi, Çev. Nilgün Pelit, Ankara
13. Jakobson, Roman (1990), Sekiz Yazı (Çev.M.Rifat, Sema Rifat), İstanbul, ,Düzlem Yay.
14. Jusdanis, G. (1998). Gecikmiş Modernlik ve Estetik Kültür (Çeviri: Tuncay Birkan). İstanbul: Metis Yay.
16. Hamit Zübeyr Koşay İshak Refet, (1932) “Ana Dilden Derlemeler” (Dr. Reşit Galip Bey'in Yazısından) Ankara, S IX-XI
17. Kagan, Moissej (1982), Estetik ve Sanat, Çev. Aziz Çalışlar, I. Baskı İstanbul Altın Kitaplar
18. Köprülü, M. Fuad, (1993), Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, 8.b., Ankara, Diyanet İşleri Başk. Yay.
19. Kurat Akdes Nimet (1992) , Türk Dünyası El Kitabı, Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları
20. Moretti, F. (2005). Modern Epik (Çeviri: Nurçin İleri, M. Murat Şahin
21. Okay, Orhan (1990), Sanat ve Edebiyat Yazıları, İstanbul, Dergâh Yay.
22. Onay, A. Talat, (1996), Türk Halk Şiirinin Şekil ve Nev'i, Haz. Cemal Kurnaz, Ankara, Akçağ Yay.
23. Ortaylı, İ. (2001). İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı. İstanbul, İletişim Yay.
24. Ögel, Bahaeddin, (2000), Türk Kültür Tarihine Giriş, IX, 4. Baskı, Ankara, Kültür Bak. Yay.
25. Özbek, Mehmet (1975), Folklor ve Türkülerimiz,, I. Baskı İstanbul, Ötüken Yay
26. Özdemir, Ahmet Z., (2002), Öyküleriyle Ağıtlar II, 1.b.s., Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı Yay.
27. Özcan Başkan (1988), Bildirişim, İnsan Dil ve Ötesi, , İstanbul, Altın Kitaplan
28. Özdemir, Nebi (2011) “Âşıklık Geleneği ve Medya”, Somut Olmayan Kültürel Miras Yaşayan Âşık Sanatı Uluslararası Sempozyum Bildirileri, Haz. M. Öcal Oğuz – Selcan Gürçayır, Ankara: Gazi Üniversitesi Türk Halk Bilimi Araştırma ve Uygulama Merkezi (THBMER) Yayını,
29. Ricceur, Paul (2008), Zaman ve Anlatı: İki Tarih ve Anlatı çev. Mehmet Rifat, İstanbul, YKY
30. Sözen, E. (1999). Kimliklerimiz. İstanbul, Birey Yay.
31. Sümer, Faruk, (1992) Oğuzlar İstanbul T.D.A.V.

32. Timur, T. (2002). Osmanlı-Türk Romanında Tarih Toplum ve Kimlik. Ankara, İmge Yay.
33. Togan Zeki Velidî (1985). Tarihte Usûl, İstanbul, Enderun Kitabevi
34. Wellek, R. and A. Warren (1993). Theory of Literature. London: Penguin Books
35. Feyzan Göher Vural, İslamiyet'ten Önce Türklerde Kültür ve Müzik, Çağ Kitabevi Yay.
36. Yakıcı, Ali (2007). Halk Şiirinde Türkü, Ankara, Akçağ Yayınları.
37. Yıldırım, Dursun (1998a). "Sözlü Kültür ve Folklor Kavramı Üzerine Düşünceler", Türk Bitiği, Ankara: Akçağ Yayınları, s. 37-42.
38. Yıldırım, Dursun (1998b). "Tarih Yazımı ve Sözlü Ortam Kaynakları", Türk Bitiği, Ankara: Akçağ Yayınları, s. 87-101.
39. Ziss. Avner,(2009), Estetik. Gerçekliği Sanatsal Özümsemenin Biçimi. Hayalbaz Kitaplığı.